

Кошоков Т.Т.

ЖАШЫ ЖЕТЕ ЭЛЕКТЕРДИ СУРАККА АЛУУНУН
ПСИХОЛОГИЯЛЫК НЕГИЗДЕРИ

Кошоков Т.Т.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ДОПРОСА
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Koshokov T.

PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF
INTERROGATING MINORS

УДК: 34.343

Жашы жете электерди суракка алуу эң кеңири тараган тергөө иш-аракети деп эсептелет жана ошол эле учурда бул тергөөчүнүн ишмердүүлүгүнүн татаал звеносу болуп саналат. Кылмыштарды аныктоо жана иликтөө ар кандай тергөө жана тергөө чараларынан турат, анда сурак башкача айтканда, кылмыш ишинде чындыкты аныктоо үчүн маанилүү болгон маалыматты алуу процесси, ар түрдүү процесстик позицияны ээлеген адамдар, жашы жете электер (күбөлөр, жабырлануучулар, айыпталуучулар, шектүүлөр ж.б.), маанилүү ролду ойнойт. Автор сурак процессинде тергөөчү өзүнүн укуктук компетенттүүлүгүнүн деңгээлин, психология жаатындагы жөндөмүнө негизделген тактикалык чечимдерди кабыл алуу жөндөмүн көрсөткөн мындай процедуралык чечимдерди кабыл алат деген тыянакка келет. Суроонун эң татаал түрү – бул жашы жете электерден сурак алуу. Жашы жете электин сурак учурунда, милдет – керектүү маалыматты алуу гана эмес, ошондой эле жоопкердин инсандыгын толук иликтөө, ага белгилүү бир психологиялык таасирин тийгизүү, ошол эле учурда мыйзамды бузбоо.

Негизги сөздөр: жашы жете электин суракка алуу, психология, сурак, сурак психологиясы, сурактын өзгөчөлүктөрү, маалымат, таасир, жоопкерчилик.

Допрос несовершеннолетних считается наиболее распространенным следственным действием и в то же время является сложным звеном деятельности следователя. Расследование преступлений состоит из различных следственных и розыскных мероприятий, при которых допрос является, другими словами, процессом получения информации, важной для установления истины по уголовному делу, лицами, занимающими различные процессуальные должности, несовершеннолетними (свидетелями, потерпевшими, обвиняемыми, подозреваемыми и т.д.), играет важную роль. Автор приходит к выводу, что в процессе допроса следователь принимает такие процессуальные решения, которые демонстрируют его уровень юридической компетентности и способность принимать тактические решения, основанные на его способностях в области психологии. Наиболее сложным видом допроса является допрос несовершеннолетнего. При допросе несовершеннолетнего задача состоит не только в том, чтобы получить необходимую информацию, но и в том, чтобы полностью установить личность обвиняемого, оказать на него психологическое воздействие и в то же время не нарушить закон.

Ключевые слова: допрос несовершеннолетних, психология, дознание, психология допроса, характеристики допроса, информация, влияние, ответственность.

The interrogation of minors is considered the most common investigative activity and at the same time is a complex link of the investigator's activity. The investigation and investigation of crimes consists of various investigative and investigative measures, in which interrogation is, in other words, a process of obtaining information that is important for establishing the truth in a criminal case, persons holding various procedural positions, minors (witnesses, victims, accused, suspects, etc.).), plays an important role. The author concludes that in the interrogation process the investigator makes such procedural decisions that demonstrate his level of legal competence and ability to make tactical decisions based on his abilities in the field of psychology. The most difficult type of interrogation is the interrogation of a minor. When interrogating a minor, the task is not only to obtain the necessary information, but also to fully investigate the identity of the accused, to influence him psychologically and at the same time not to violate the law.

Key words: interrogation of minors, psychology, interrogation, interrogation psychology, interrogation characteristics, information, influence, responsibility.

Жашы жете электердин кылмыштуулугу көйгөйү коомдун экономикалык, социалдык, саясий, укуктук, маданий, үй-бүлөлүк жана үй-бүлөлүк чөйрөлөрүндө жана башка жашоо чөйрөлөрүндө бир катар терс тенденциялардын күчөшүнө байланыштуу мамлекеттин өнүгүшүнүн азыркы этабында курчтугуна жана актуалдуулугуна ээ болду. Социалдык-экономикалык жана саясий өзгөрүүлөрдүн терс

кесепеттери жана калктын көпчүлүк бөлүгүнүн адеп-ахлактык жана адеп-ахлактык баалуулуктарынын өзгөрүшү жаш муунга эң оор таасирин тийгизди. Ошондой эле өспүрүмдөрдүн кылмыштуулугунун динамикасында терс тенденциялар өсүүдө: жашартуу жана феминизация, топтун мүнөзүн чыңдоо, өспүрүмдөрдүн бай категорияларын кылмыштуулукка айландыруу. Расмий статистика жана криминологиялык иликтөөлөр көптөн бери Кыргыз Республикасынын аймагында өспүрүмдөрдүн кылмыштуулугунун интенсивдүү өсүү тенденциясын каттап келет.

Азыркы учурда мыйзамдардын бардык тармактарында «жашы жете элек» деген терминдин бирдиктүү аныктамасы жок. БУУнун 1989-жылдагы Баланын укуктары жөнүндө Конвенциясынын 1-беренесинде жашы жете элек бала 18 жашка чыга электе, эгерде ал ушул балага тиешелүү мыйзамга ылайык мыйзамдуу куракта болбосо, адам катары көрсөтүлөт. Кылмыш-жаза укугунун көз карашы боюнча, кылмыш жасалган учурда 14 жашта, бирок 18 жашка чыга элек адамдар жашы жете элек деп таанылат.

Кылмышкер – бул социалдык жактан кооптуу, мыйзамсыз күнөөлүү иш жасаган адам, ал үчүн Кыргыз Республикасынын мыйзамы боюнча мыйзамдуу жоопкерчилик бар. Кылмыш жасаган жашы жете элек балдардын инсандыгын эске алганда, алардын кылмыштуу ишмердүүлүгү жаш өткөн сайын көбөйүп жаткандыгын белгилей кетүү керек, бирок жаш курагынын мүнөздөмөлөрүнө байланыштуу ал криминологиялык жактан кайдыгер болбогон психологиялык мүнөздөмөлөрдүн жана сапаттардын белгилүү бир топтому менен мүнөздөлөт.

Бирок учурда жашы жете элек өспүрүмдөр арасындагы кылмыштуулуктун жашаруусу байкалууда, жаштар кылмыш жоопкерчилигине тартыла турган куракка жете элек, ошого жараша алар жалпы кылмыш статистикасына кирбей калган. Бул криминогендик факторлордун таасирине дуушар болот, алар биринчи кезекте жашоо шарты жана тарбия чөйрөсүндө болот, алар көп учурда курчушат, ошону менен кылмыштуу жүрүм-турумдун ыктымалдуулугу жогорулайт. Башкача айтканда, өспүрүмдөрдүн эрте кылмыштуу аракеттери менен байланышкан терс процесстерди зыянсыздандыруу көйгөйлөрү дүйнөлүк коомчулуктун көпчүлүк өлкөлөрү үчүн актуалдуу болуп саналат.

Жашы жете элек кылмышкердин психологиялык мүнөздөмөлөрү башкалардын баасына адекваттуу реакция жасабоо, өзүнө ашыкча ишенүү, башкаларга карата катуу баа берүү жана билдирүүлөр, жүрүм-турумунун ыраатсыздыгы сыяктуу фактылар менен аныкталат: уялчаактык тентектик менен алмашат, алсыздык менен көз карандысыздык чектери; эмоционалдык туруксуздук жана маанайдын кескин өзгөрүшү, жалпы кабыл алынган нормаларга каршы күрөшүү.

Өспүрүмдүн ичиндеги бул куракты эске алганда, баланын ушул курактагы борбордук жана конкреттүү жаңылыштыгы – бул бойго жеткен сезим, ошондой эле өзүн-өзү табуу, ой жүгүртүүнүн пайда болушу, анын индивидуалдуулугун билүү. Өзүн-өзү ишенимдин бул жаңы калыптанышы инсандын негизги өзгөчөлүгү болуп калат. Өспүрүмдөр чондордун дүйнөсүндө жана алардын мамилелеринде болгон нормаларды, баалуулуктарды жана жүрүм-турумду өздөштүрүүгө кабыл алышат. Коомго өзүн көрсөтүү, башкалар менен салыштыруу каалоосу көбүнчө курдаштарына жана чондорго каршы мыйзамсыз аракеттер менен коштолот.

Жашы жете элек кимдир бирөөнүн жүрүм-турумун туурайт, тез ачууланышат, тең салмактуулуксуз болушат, социалдык тыюу салууларды жеңүүгө жол берилген нерселердин чектерин табышат, бир тармактагы ийгиликсиздиктерди экинчисиндеги ийгиликтер менен толукташат, учурдагы кырдаалды туура баалоого психологиялык даярдыктын жоктугу ж.б.

Мындан тышкары, бир кыйла жогорку деңгээлде, бул контингент көз карандысыздыкты, ишенимди, туруктуулукту, өзүн-өзү башкара билүүнү көрсөтөт, бирок ошол эле учурда жеке адамдын социалдык адаптациясынын дагы бир процесси жүрөт, коомдук уюмдарда окутуу улантылат же аяктайт, коомдогу орунду аныктоо, келечектеги кесипти тандоо жүргүзүлөт, адамдардын ортосундагы мамилелердин тажрыйбасы топтолот.

Жашы жете элек балдарды суракка алуу өзгөчө татаал процесс, анткени балдардын жана өспүрүмдөрдүн психологиялык иш-аракеттери толук өнүккөн эмес жана зордук-зомбулуктун минималдуу таасири менен олугтуу өзгөрүп жатат. Жашы жете электерди суракка алуунун мааниси изилденип жаткан иш үчүн маанилүү болгон маалыматка ээ адамдардан билдирүүлөрдү алууда гана эмес, ошондой эле педагогикалык таасирлер үчүн колдонулгандыгында.

Сурак эң кеңири таралган тергөө аракеттеринин бири болуп эсептелет. Анын маңызы тергөөчүнүн суралып жаткан адамдан кылмыш окуясы аны жасаган адамдар, келтирилген зыяндын мүнөзү жана өлчөмү, кылмышка түрткөн, ошондой эле анын жасалышына түрткү болгон себептер жана шарттар, ошондой эле башка жагдайлар жөнүндө ишке тиешелүү маалыматтарды алгандыгында (КР КЖПК 198-бер.).

Сурак – бул кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин ченемдери менен жөнгө салынган тергөө иш-аракети, ал күбөлөрдүн, жабырлануучулардын, шектүүлөрдүн, аларга белгилүү болгон фактылар боюнча айыпталгандардын көрсөтмөлөрүн алуудан жана аларды мыйзамда белгиленген тартипте бекитүүдөн турат, бул далилдөө процедурасын адилеттүү чечүү үчүн маанилүү. Жашы жете элек шектүүнү же айыпкерди суракка алуу тыныгуусуз 2 сааттан, ал эми суткасына бардыгы болуп 4 сааттан ашык созулушу мүмкүн эмес.

Жашы жетпегендерди суракка алуунун психологиялык өзгөчөлүктөрүн изилдөө, максатка жетүү үчүн төмөнкү милдеттерди чечүү зарыл:

1. Жашы жете электердин психикасынын курактык өзгөчөлүктөрүн изилдөө;
2. Жашы жете электердин психикасынын индивидуалдык психологиялык өзгөчөлүктөрүн ачуу;
3. Сурак тактикасын карап чыгуу;
4. Сурак учурунда жашы жетпеген адам менен психологиялык байланышты түзүүнүн ыкмаларын аныктоо.

Жашы жете элек шектүүлөрдү жана айыпталуучуларды суракка алуудагы көйгөйлөрдү иликтөөнүн актуалдуулугу ушул тергөө процедурасынын бир нече процесстик жана тактикалык маанилүү аспектилерин талкуулоо менен аныкталат. Бул суракка катышкан психологдун жана педагогдун процедуралык абалы, психологиялык тоскоолдуктарды нейтралдаштыруу ыкмалары, психологиялык байланыштарды түзүү жана сактоо ыкмалары жана жалган билдирүүлөрдү ашкерелөө үчүн айыпталган жашы жете элек шектүүлөрдү кыйыр түрдө сунуштоо түрүндө психологиялык таасир этүү ыкмалары.

Адамдын инсандыгынын жеке жана психологиялык өзгөчөлүктөрүнө анын ориентациясы, өзүн-өзү сыйлоо сезими, үстөмдүк кылуучу мүнөздөмөлөрү, темпераменттик мүнөздөмөлөрү, жашоодогу оор кырдаалдарды жеңүүнүн жолдорун түзгөн, психологиялык коргоонун үстөмдүк кылган механизмдери ж.б. кирет. Жашы жете электердин жеке-психологиялык өзгөчөлүгү жогорудагы компоненттердин алардын түзүлбөгөндүгүндө (мүнөздүн туруксуздугу, эреже катары, ал туруксуз, бул адамдын жетиле элек экендигин мүнөздөйт) турат. Ошондуктан, жашы жете элек баланын мүнөзүнүн анын иш-аракеттеринин мүнөзүнө болгон багытынын таасирин, ошондой эле өзүн-өзү сыйлоо сезимин, мүнөзгө басым жасоону (каармандын көрүнүштөрүнүн таң калыштуу көрүнүштөрү катары) жана темпераменттин түрлөрүн эске алуу акылга сыярлык.

Демек, тергөөчүлөрдүн практикалык ишинде жашы жете электер менен психологиялык байланыштын туура эмес мамилеси менен байланышкан бир катар көйгөйлөр бар, ошондой эле аны түзүү үчүн тактикалык кабыл алууну туура эмес тандоо, бул алынган далилдердин сапатына жана толуктугуна жана жалпы сурактын натыйжаларына олуттуу таасир этет, анткени ар бир тергөөчү жашы жете электерди ийгиликтүү суракка ала албайт, бул юридикалык билим берүү же тергөө ишинин тажрыйбасы жөнүндө гана эмес. Жашы жете элек баланы туура суракка алуу үчүн, соттук-медициналык билимден тышкары, ар бир тергөөчүгө педагогика, жалпы жана балдар психологиясы сыяктуу предметтер боюнча билим, ошондой эле тапшырманы ийгиликтүү аяктоо үчүн өзүнүн жүрүм-турумун туура тандоо мүмкүнчүлүгү керек. Инсандын калыптануу жана өнүгүү процесси адамдын психикасынын өнүгүшүнө жараша болот, ал илимий маалыматтар боюнча он сегиз жаштан- жыйырма жашка чейин калыптанат. Ушул убакка чейин ал активдүү өнүгүү стадиясында турат жана бекемделген элемент эмес. Бул жобо мыйзам чыгаруучу тарабынан айрым кылмыштарды жасагандыгы үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилигине тартуунун жаш курагын аныктоодо эске алынат жана жашы жете элек кылмышкерлерди суракка алууда дал ушул факты эске алынууга тийиш.

Адабияттар:

1. Конституция Кыргызской Республики 05.05.2021-ж.
2. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза Кодекси, 28-октябрь, 2021-жыл № 127
3. Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодекси, 28-октябрь, 2021-жыл, №129 (16.02.2024-жылга карата өзгөртүүлөр жана толуктоолор менен).
4. Галимов О.Х. Малолетние лица в уголовном судопроизводстве. СПб., 2001
5. Крутецкий В.А. Психология : учебник для учащихся пед. училищ / В.А. Крутецкий. М.: Просвещение, 2004.
6. Мухина В.С. Возрастная психология. М.: Академия, 2004.
7. Мельникова Э.Б. Участие специалистов в следственных действиях. М., 1964.